

УДК 336.631

ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО ТА РИНКОВОГО ВПЛИВУ НА ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ

INSTRUMENTS OF STATE AND MARKET INFLUENCE OVER BANK CURRENCY TRANSACTIONS

Наталя Миколаївна ТРЕТЯК

к.е.н., доцент кафедри економічної теорії
Черкаського інституту банківської справи
Університету банківської справи НБУ (м. Київ)

E-mail: natali_m2008@ukr.net

Natalya M. TRETUYAK

Candidate of Economics, Associate Professor of
Economics Department, Cherkasy Institute of Banking
of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Анотація. Досліджено вплив держави та ринкового середовища на здійснення валютних операцій банків. Розглянуто дефініцію «банківські валютні операції», окреслено заходи щодо регулювання банківських валютних операцій.

Summary. The influence of state and market environment on bank currency transactions is revealed. The definition "bank currency transaction" is examined and measures concerning the regulation of bank currency transactions are identified.

Ключові слова: Банківські валютні операції, монетарна політика, державне валютне регулювання, експортно-імпорتنі операції, обмінний валютний курс.

Keywords: bank currency transactions, monetary policy, state currency control, export and import operations, currency exchange rate.

Постановка проблеми. Банківська діяльність тісно пов'язана із зовнішньою торгівлею, міжнародним рухом капіталів і кредитів, виробничим та науково-технічним співробітництвом між країнами, міграцією робочої сили, туризмом та іншими формами міжнародних економічних відносин. У зв'язку з цим ефективність діяльності банків на валютних ринках має безпосередній вплив на фінансові результати його клієнтів. У процесі розвитку вітчизняної банківської системи та її інтеграції у міжнародний фінансовий простір виникає гостра необхідність теоретичного дослідження діяльності банків у сфері валютних операцій при банківському обслуговуванні суб'єктів господарювання. Валютні операції є відносно новою сферою діяльності для українських банків та підприємств. Водночас позитивна тенденція щодо збільшення видів та обсягів валютних операцій свідчить про те, що вони розвиваються прискореними темпами

і нині займають вагоме місце у діяльності банків. На часі виважене опрацювання теоретико-методологічного інструментарію та надання обґрунтованих пропозицій щодо гармонізації здійснення банківських валютних операцій при обслуговуванні суб'єктів господарювання, з метою сприяння їх сталому розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми здійснення валютних операцій банками досліджуються вченими-економістами впродовж кількох десятиріч. В економічній науковій теорії питання валютних операцій та валютної політики були доволі глибоко опрацьовані. З-поміж множини існуючих наукових праць, слід відзначити розробки відомих вчених П. Алтухова, В. Борисової, В. Гейця, О. Гудзь, М. Дем'яненка, Н. Дробот, В. Міщенко, В. Савчука, М. Савлука та ін.

Слід відзначити, що внаслідок закритості і недоступності великих масивів інформації, про-

блеми здійснення банківських операцій залишаються мало вивченими.

Мета статті. Визначення методів державного та ринкового впливу на валютні операції банків та надання рекомендацій щодо траєкторії розвитку банківських валютних операцій.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Вітчизняна наукова думка, переважно вважає банківські структури фінансовими посередниками механізму міжрегіонального та міжгалузевого перерозподілу грошей в економічному просторі. При цьому виокремлюють такі банківські операції: здійснення грошових розрахунків і платежів, видача кредитів та прийом депозитів [1].

Здійснений аналіз дефініції «банківські валютні операції» переконує, що нині:

1) банківські валютні операції ототожнюють з певними (конвертованими, кредитними, розрахунковими) операціями з іноземною валютою;

2) переважно дефініцію «банківські валютні операції» окреслюють загальними рисами, без чіткого виокремлення їх специфіки здійснення певними економічними учасниками валютного ринку;

3) банківські валютні операції ідентифікують з конвертованими операціями;

4) переважно до змістового наповнення банківських валютних операцій не включають операцій із банківськими металами, а окреслюють їх лише операціями з іноземною валютою.

Водночас, нормативно-правові акти теж не містять чіткої ідентифікації дефініції «банківські валютні операції». Така дефініція, в правовому аспекті окреслюється контуром валютних операцій, що відповідно до чинного правового поля мають право здійснювати банки.

Змістове наповнення операцій в іноземній валюті, що наведене в національному Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів», не окреслює широкого спектру операцій, що цим положенням регулюється. Передусім, мова йде, про курсові різниці, за якими не обраховується сума в іноземній валюті [2].

Здійснене дослідження переконує, що валютні операції варто окреслити, як: операції, що тісно переплітаються з трансляцією права власності на певні валютні цінності; операції, що тісно переплітаються з використанням певних валютних цінностей на світових ринках, як певних засобів платежу, з трансляцією заборгованостей та інших певних зобов'язань, предметом яких виступають валютні цінності; операції, що тісно переплітаються із ввезенням, переказом, тран-

сляцією пересиланням за межі країни певних валютних цінностей.

Разом з цим, доцільно визначити основні класифікаційні ознаки банківських операцій.

За ознакою складності варто здійснити таку градацію банківських операцій:

1-й блок – операції, що охоплюють широке коло клієнтів (менеджмент готівкою, відкриття рахунків, клірингові послуги, консалтингові послуги тощо);

2-й блок – операції, що диктують використання специфічної підготовки кадрів (інвестиційні послуги, проектне фінансування, менеджмент активами тощо);

3-й блок – операції, що диктують використання специфічних професійних знань (у царині менеджменту, корпоративних фінансів тощо);

4-й блок – операції, що диктують використання специфічних знань (у царині фінансового реінжинірингу, фінансового аналізу, планування) [3].

Банківські валютні операції класифікуються на поточні та операції, що певним чином переплітаються з рухом капіталу. До операцій, що певним чином переплітаються з рухом капіталу, відносять усі операції з наявними валютними цінностями, які не можна віднести до поточних, зокрема це:

а) відстрочки трансляції валюти за експортно-імпортними контрактами строком, що перевищує 90 днів;

б) ретрансляція оплати власності на майно та нерухомість;

в) портфельні та прямі інвестиції.

До поточних операцій слід віднести трансляцію іноземної валюти для проведення розрахунків на термін не більше 90 днів з відстрочкою та без відстрочки платежу з імпорту та експорту продукції і здійснення послуг.

Переважно, вчені класифікують банківські валютні операції виключно за складністю контрактів проведення, ініціаторами здійснення операцій, їх різновидами щодо купівлі-продажу певної іноземної валюти.

На підґрунті опрацювання й вивчення практики банківської діяльності та опублікованих наукових праць щодо функціонування валютних ринків класифікацію валютних операцій банків за певними прикметними ознаками можна представити (табл. 1).

Валютна політика нині, стала постійним, активним системним, і передбаченим важелем впливу держави, оскільки вона, «працює у великій системі, має базовою метою стабілізацію економіки в цілому» [4].

Таблиця 1

Класифікація банківських валютних операцій

Ознаки класифікації	Види валютних операцій
За економічною суттю	Касові, депозитні, обмінні, довірчі, розрахункові, кредитні, гарантійні, інші
За видами ринків, на яких здійснюються валютні операції	національні, регіональні, міжнародні
За видами руху грошових потоків	Поточні, операції, що переплітаються з рухом капіталу
За характером посередницької діяльності	Пасивні, активні
За контрагентами, з якими проводяться валютні операції	З резидентами та нерезидентами; клієнтські та міжбанківські операції, юридичними та фізичними особами
За метою здійснення	Торговельні: спекулятивні, хеджувальні операції
За витоками коштів	Операції за: власні джерела банку, кошти клієнтів
За строками	Негайні, короткострокові, середньострокові, довгострокові
За об'єктами бухгалтерського обліку	Монетарні, немонетарні
За формами грошей	Готівкові, безготівкові, комбіновані (готівково-безготівкові)
За видами валютних цінностей	Операції з: іноземною валютою, платіжними, документами та цінними паперами в іноземній валюті, банківськими металами
За ступенем конвертованості іноземних валют	Операції у: вільноконвертованій валюті, неконвертованій валюті
За видами валютних курсів	Операції, які ілюструються за: офіційним курсом, ринковим курсом
За впливом на валютну позицію банку	Операції, при яких валютна роль залишається закритою, операції, що призводять до відкритої валютної позиції
За відображенням на рахунках бухгалтерського обліку	Балансові, позабалансові
За типом події	Операції, які є: одноразовими подіями, багаторазовими подіями
Залежно від стягнення плати	Платні, безплатні
За видами здобутків (витрат)	Операції, пов'язані з одержанням (сплатою): комісійних здобутків (витрат), процентних здобутків (витрат), торговельних прибутків (збитків)
За забезпеченістю	Забезпечені, частково забезпечені, незабезпечені
За рівнем загроз	Загрозливі, середньо загрозливі, малоzagрозливі
За видом операцій	Виконання власних зобов'язань банку, операції з виконання доручень клієнтів
За характером впливу	Інтенсивні, середні, слабкі

Отже, головним спонукальним механізмом певного втручання держави в процеси регулювання економічного розвитку стали деформації та доцільність відновлення і забезпечення сукупної ринкової рівноваги, оскільки «проблемні аспекти рівноваги мають завжди універсальний характер і її доцільно виставляти попереду всіх форм порядку» [5], як головне завдання. Слід окреслити, що теоретична та концептуальна платформа щодо посилення соціальної й економічної взаємодії основних господарюючих суб'єктів ринку, були започатковані у США у кінці 20 століття.

Тому, за своєю суттю монетарна політика є завжди складовою фінансової та економічної політики держави. Вона завжди тісно перетинається з інвестиційною, структурною, фіскальною, ціновою політикою.

Таким чином, поживлення кон'юнктури ринку завдяки зростанню попиту має змогу забезпечуватися падінням облікової ставки та підвищенням грошової маси в обігу, а також підвищенням бюджетних здобутків та падінням видатків.

«Валютна політика – це система здійснюваних державою економічних, організаційних та правових заходів у сфері валютних відносин з метою реалізації стратегічних завдань розвитку національної економіки» [6].

Складність та багатогранність сукупних економічних взаємозв'язків в області валютних операцій віднаходить своє відлуння у розгляді дефініції «валютне регулювання». Ґрунтуючись на визначенні функцій та природи валютного регулювання, його можна окреслити як систему взаємопов'язаних важелів та інструментів державного та ринкового регулювання валютного курсу валюти та потоків валютних цінностей у межах національного та світового економічного простору.

Щодо дефініції «державне валютне регулювання», то її можна визначити як систему заходів, важелів та інструментів які використовуються спеціальними державними органами відповідно до мети та завдань валютної політики в межах офіційно встановленого порядку.

Взаємозв'язки між важелями, методами, інструментами валютного регулювання продемонстровано на рисунку 1.

Ефективність використання важелів та інструментів валютного регулювання переважно залежить від своєчасності, гармонійності поєднання та термінів їх введення.

Нині відчутна девальвація гривні, яка є вкрай недоцільним та небажаним процесом. Це

зумовлено специфікою національної економіки, в контурі завищеного рівня імпортозалежності, низької еластичності експортних операцій.

Валютний курс є вагомим, цінним важелем грошово-кредитної політики, що має прямий вплив на зміну макроекономічних вимірників, реалізацію валютної політики, що зорієнтована на формування сприятливого тренду валютного курсу валюти, надає додаткового потужного поштовху щодо стрімкого прискорення економічного розвитку країни.

Обмінний валютний курс може коливатись у межах 1% від встановленого курсу або протягом хоча б 3 місяців максимальні – мінімальні параметри курсу можуть коливатись до 2% маржі. Параметри національної валюти повинні встановлюватись за фіксованим курсом, якому встановлений плаваючий режим і тісно перекликається з твердою валютою [7].

Проведений аналіз існуючого в Україні нормативно-правового регулювання валютних операцій банків виявив низку вад:

- відчутна частка підзаконних актів, які переважно уточнюють та доповнюють чинне законодавство;
- певний обмежувальний характер правового контуру;
- недостатнє використання таких методів правового регулювання як дозвіл і рекомендації;
- хиткість банківського і валютного регламентування;
- порушення вимог нормативно-правової технології, що відлунюються у неточності формулювання термінів, які використовуються у текстах нормативно-правового поля, неоднозначному їх трактуванні;
- дефіцит базового рамкового закону щодо валютного регулювання [8].

Валютне регламентування України потребує удосконалення з використанням усунення недоліків у наявних нормативних актах, розробки та удосконалення норм з вимогами часу.

Сформоване та існуюче нині валютне регулювання слід визначити як жорстко регламентоване, державно – монопольно – біржове. Існуюча нині практика валютного регулювання відчутним чином сприяє проведенню певних валютних спекуляцій. Донині валютне регулювання окреслювалось як інструмент валютної сталості, а курс валюти сприймався як певний індикатор. Головне призначення валютного регулювання: сприяти розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і, передусім, на-

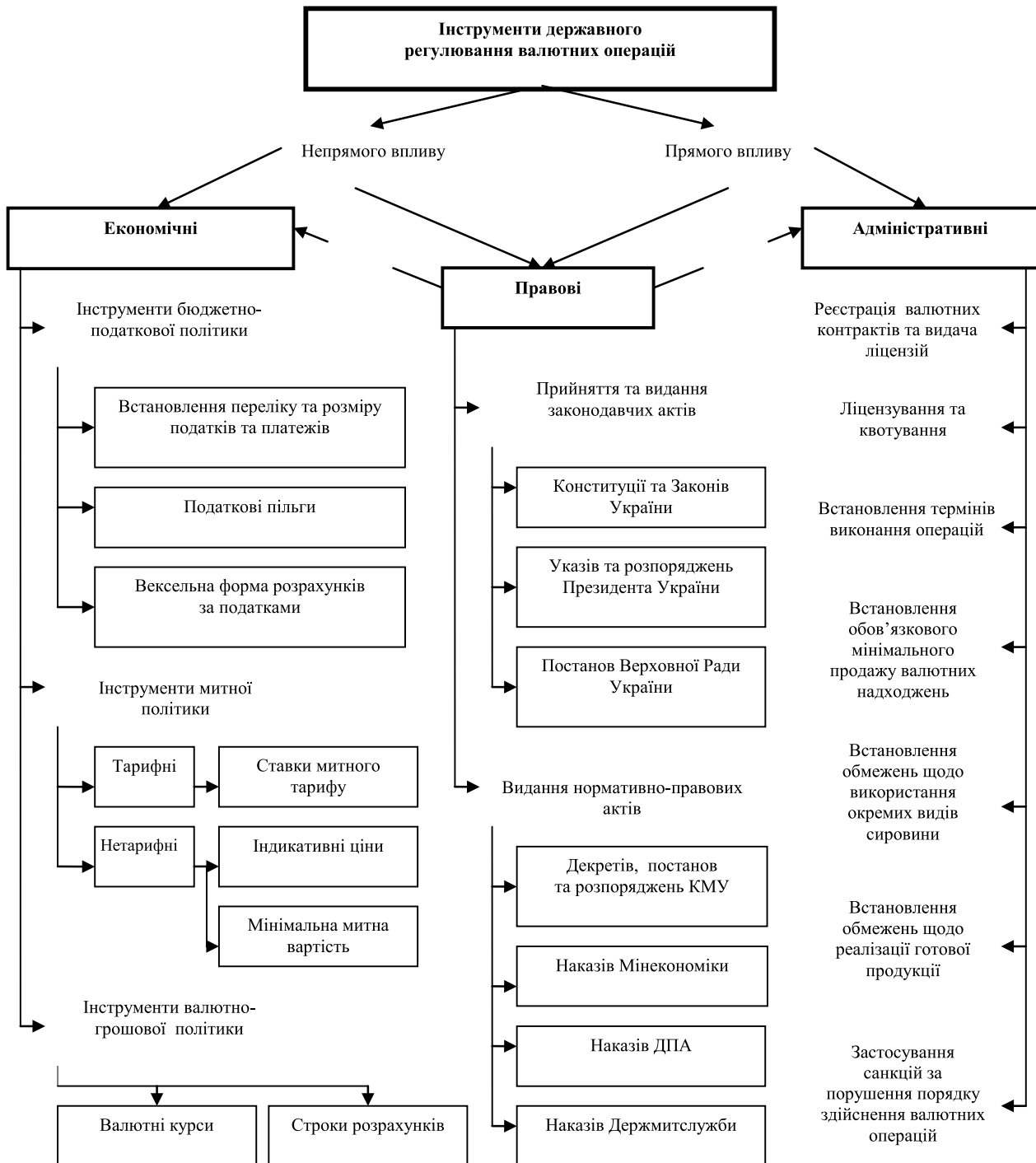

Рис. 1. Класифікація інструментів державного регулювання валютних операцій за їх впливом

рощенню експортно-імпортних потоків, які завжди залишалися осторонь. Дешева валюта сприяє експорту, дорога сприяє нарощенню імпорту, а сталий стійкий курс окреслює оптимальне нині співвідношення експортних та імпортних потоків. Так, купівельна спроможність гривні у 2008 році впала майже на 80%, а долара у межах 25 – 30%, тобто конфіскаційний характер притаманний будь-яким девальваційним процесам [8].

Використання інструментарію валютної та зовнішньоекономічної політики виступає об'єктивною передумовою та необхідністю. Це зумовлено неможливістю розвитку взаємовигідних зовнішньоекономічних відносин між країнами з відмінними економічними темпами розвитку. Найбільш впливовим інструментарієм фінансового регулювання є митно-тарифні регулятори (рис. 2).

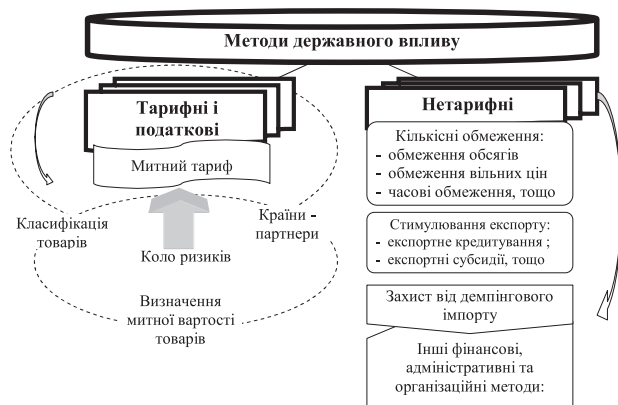

Рис. 2. Класифікація методів державного впливу на розвиток банківських валютних операцій

Використання імпорто – експортних митних платежів виявилось більш обґрунтованим та доцільним для економіки країни, ніж вико-

ристання імпортних та експортних квот. У існуючій сукупності інструментів регулювання валютних відносин можна виокремити кілька рівнів: глобальний, наднаціональний, міждержавний, національний та корпоративний, яким притаманні певні важелі впливу та снасті впливу на ритми, пропорції та композицію світової торгівлі (рис.3). Найбільш впливовими методами фінансового регулювання є митно-тарифні інструменти.

Так, падіння ставок відповідно до вимог СОТ імпортних митних платежів, яловичини, наприклад, на 36 % не спричинить падіння надходжень до державного бюджету, а буде сприяти активізації конкуренції на внутрішньому ринку [7].

А ось, використання квоти в межах 420 тис. тонн передбачає за обрахунками злет внутрішнього виробництва на 11 % та падіння

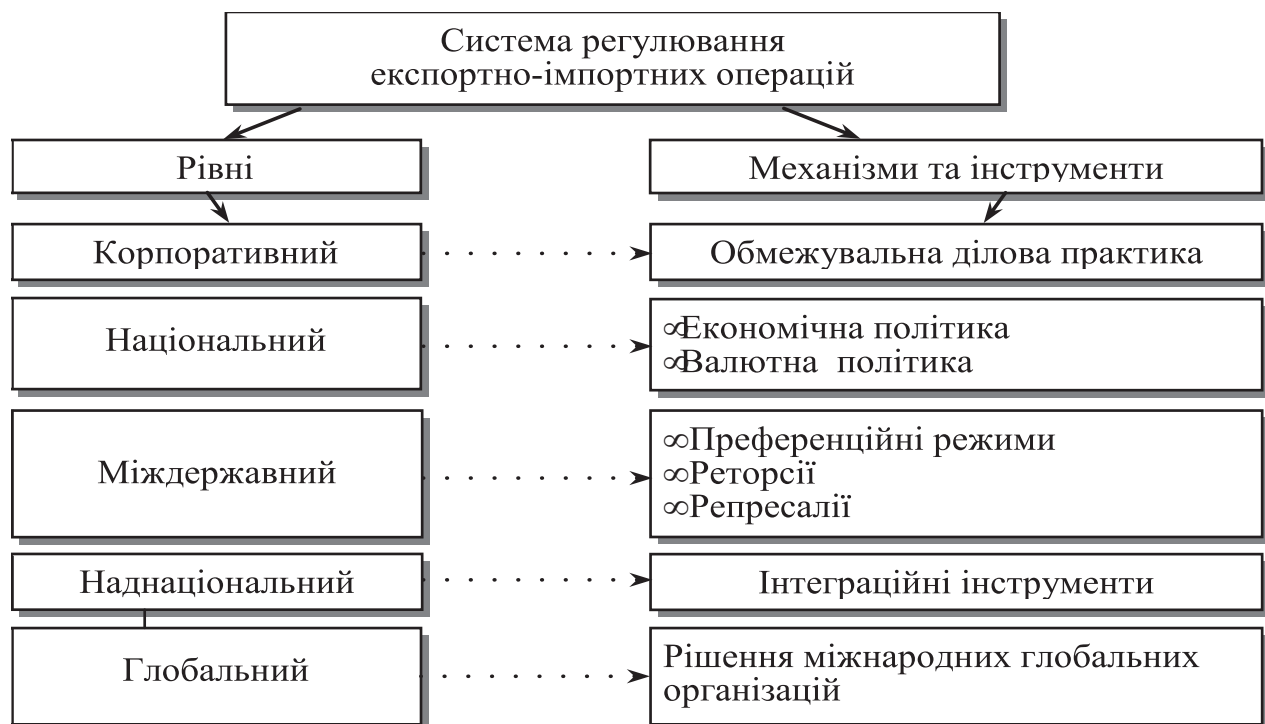

Рис. 3. Система регулювання експортно-імпортних операцій

ПДВ до рівня 10%, і втрати державного бюджету майже вдвічі будуть скорочені.

Формування системи форм та методів державного регулювання діяльності економічних суб'єктів господарювання в системі експортно-імпортних та валютних операцій забезпечить поживлення інвестиційної діяльності та зростання ефективності діяльності підприємств.

Проведений аналіз наявних підходів дає змо-

гу запропонувати власне бачення можливості застосування певних інструментів щодо сприяння експорту та нарощення його обсягів (рис. 4).

Таким чином, певні види фінансових методичних підходів державного регулювання відчутно впливають на формування попиту та пропозиції на зовнішньому та внутрішньому ринках, і мають змогу забезпечити злет ефективності виробництва та обсягів експорту вітчизняної продукції.

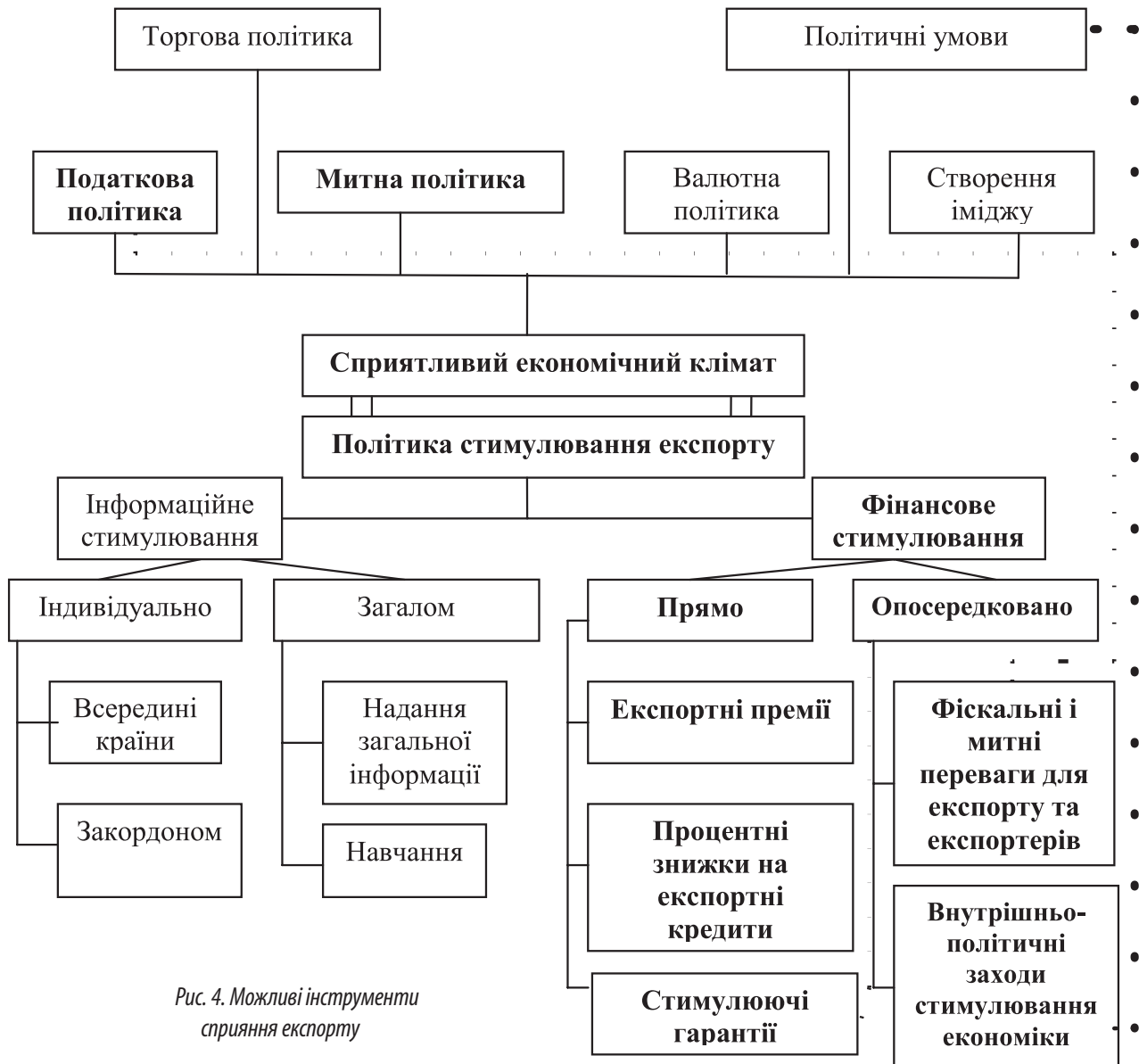

Рис. 4. Можливі інструменти сприяння експорту

Проведений аналіз використання різних форм валютного регулювання протягом 1991-2009 рр. в Україні дає змогу стверджувати:

1. Найвпливовішими інструментами щодо стану зовнішньоекономічної діяльності України та процеси валютного ринку були: регулювання контуру валютного курсу та валютні обмеження.

2. Переважно валютні інтервенції та девальвації здійснювались після відчутного погіршення параметрів валютного ринку. Відчутного позитивного впливу щодо контуру експортно-імпортних операцій та траєкторії потоків капіталів і валюти ці заходи не здійснили. Негативним чинником падіння параметрів імпорту продукції в попередні роки було скорочення в його частці частки продукції інвестиційного спрямування.

3. Корежуючи заходи щодо платіжного балан-

су оцінити однозначно неможливо, оскільки, незважаючи на низку досягнутих певних позитивних результатів, занепокоєння викликає проблема погашення зовнішньої заборгованості.

4. Проведення державою активної й сприятливої дисконтної політики в царині валютного регулювання було унеможливлено. Це перегукується з тим, що відчутною перешкодою для приливу іноземних інвестицій в Україну були амплітудні зміни економічного простору [9].

Нині державні заходи мають бути спрямовані на формування сприятливого політичного й фінансового клімату щодо залучення в національну економіку коштів резидентів та нерезидентів, що зумовлює й передбачає стабільність та гармонізацію нормативно-правової платформи, унеможливлення амплітудних коливань курсових різниць валюти, падіння податкового навантаження тощо.

5. Існуючий нині рівень конвертованості гривні відповідає попиту сьогодення, і відчутний її злет є небажаним у найближчій перспективі.

Висновки. Для удосконалення регулювання валютних операцій банків доцільно на часі провести відповідні заходи щодо:

1) активізації зусиль щодо ширшої реалізації фінансових інструментів та важелів регулювання банківської діяльності у сфері валютних операцій;

2) кодифікації, удосконалення та консолідації нормативно-правового поля щодо проблемних аспектів регулювання банківської діяльності у сфері валютних операцій;

3) трансформації та модифікації існуючого режиму валютного правового регулювання, оскільки низка правових необґрунтованих обмежень і певний дефіцит протекціоністських заходів гальмують поступ валютних операцій. Використання заходів правового сприяння є важливою передумовою зростання ефективності діяльності банків у сфері валютних операцій;

4) формування сприятливого політичного й фінансового клімату щодо залучення іноземної валюти до банків від фізичних осіб, зокрема, відчутного збільшення обсягів надійної компенсації коштів у валюті депозиту вкладникам;

5) модифікації існуючої сукупності санкцій та обмежень за порушення валютних регламентів щодо уповноважених банків. Санкційні заходи покарання мають бути чітко визначеними й адекватними для кожного виду валютних порушень.

Існуючі наукові роздуми і практика переконливо підтверджують, що лібералізація економіки як головна платформа ринкових трансформацій може сформувати загрозу економічній безпеці та супроводжуватись відчутними негативними наслідками, якщо в її дизайні деформуються певні обов'язкові принципи.

Водночас, активна стрімка лібералізація валютної сфери сприяє трансляції капіталу в гнучкі операції з цінними паперами та спекулятивні валютні операції з реального сектору економіки з його постійними проблемами та загрозами [7].

В Україні економічне піднесення переважно має експортне підґрунтя, тому, зважаючи на декомпозицію експорту, держава повинна конструювати валютно-курсову політику таким чином, щоб вона провокувала зростання конкурентоспроможності підприємств. Реальний курс валюти не має збільшуватись через кореляцію ритмів номінальної її девальвації з ритмами інфляційних процесів.

Список використаних джерел

1. Гринів Т. Т. Основні проблеми залучення іноземних інвесторів на вітчизняний ринок / Т. Т. Гринів // Економ. проблеми ринкової трансформації України: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конференції, Львів: ЛБІ НБУ, 2002. – С. 71.
2. Вплив змін валютних курсів: П(С)БО 21 затверджене наказом Мінфіну України від 10.08.2000 р. №193.
3. Міщенко В. І. Банківські операції: підручник / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренева. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 796 с.
4. Гудзь О. Є. Інституційне забезпечення ринку фінансових послуг в АПК / О. Є. Гудзь; за ред. Т. О. Осташко // Державне регулювання аграрних ринків: проблеми та напрями вдосконалення – Львів: Українські технології, 2009 – 288 с. – (с. 264 –285).
5. Береславська О. І. Доларизація кредитного ринку в Україні: причини і наслідки / О. І. Береславська, В. В. Замовець, Н. М. Шелудько // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 3. – С. 117-130.
6. Міщенко В. Доларизація: причини та наслідки для економіки України / В. Міщенко, А. Сомик // Вісник НБУ. – 2007. – № 5. – С. 28-31.
7. Шора О. Є. Аналіз та розрахунок фінансових результатів від валютних операцій комерційних банків / О. Є. Шора // Вісник Української академії банківської справи. – 2008. – № 23. – С. 264-272.
8. Дробот Н. М. Особливості формування політики державного регулювання імпорту агропродукції в контексті вступу України до Світової організації торгівлі / Н. М. Дробот // Науковий вісник НАУ. – 2003. – Вип. 66. – С. 298-301.
9. Петрик О. І. Історія монетарного розвитку в Україні / О. І. Петрик // Вісник НБУ. – 2007. – № 1. – С. 2-16.